

ΑΝΑΡΤΗΤΕΑ

Αθήνα, 30 Ιουλίου 2021

Αρ.Πρωτ.: 209354

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Ταχ. Δ/ση : Αναστάσεως 2 & Τσιγάντε
 Ταχ. Κώδικας : 101 91 Αθήνα
 Πληροφορίες : Α. Δανελιάν
 Τηλέφωνο : 210 6508914
 Email : a.danelian@yme.gov.gr

Α Π Ο Φ Α Σ Η

ΘΕΜΑ: Έγκριση 4ου Πρακτικού της Ομάδας Εργασίας που συγκροτήθηκε με την με αριθμό πρωτ. 74177/22.03.2021 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Υποδομών του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών (ΑΔΑ: Ψ4ΜΙ465ΞΘΞ-ΗΣΤ) για την υποβοήθηση των αναθετουσών αρχών και αναθετόντων φορέων, ως προς την παροχή οδηγιών για την ενιαία εφαρμογή των διατάξεων του ν. 4412/2016 ως τροποποιήθηκε με τον ν. 4782/2021.

Έχοντας υπόψιν τις διατάξεις:

1. Του Ν.4412/2016 (Φ.Ε.Κ. 147 Α'/08-08-2016) «Δημόσιες Συμβάσεις Έργων, Προμηθειών και Υπηρεσιών (προσαρμογή στις Οδηγίες 2014/24/ΕΕ και 2014/25/ΕΕ)», όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.
2. Του Ν.4622/2019 (ΦΕΚ 133 Α'/07-08-2019) «Επιτελικό Κράτος, οργάνωση. Λειτουργία και διαφάνεια της Κυβέρνησης, των κυβερνητικών οργάνων και της Κεντρικής Δημόσιας Διοίκησης».
3. Του Π.Δ. 81/2019 (Φ.Ε.Κ. 119 Α'/8-7-2019) «Σύσταση, συγχώνευση, μετονομασία και κατάργηση Υπουργείων και καθορισμός των αρμοδιοτήτων τους – Μεταφορά υπηρεσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ υπουργείων».
4. Του Π.Δ. 83/2019 (Φ.Ε.Κ. 121 Α'/2019) «Διορισμός Αντιπροέδρου της Κυβέρνησης, Υπουργών, Αναπληρωτών Υπουργών και Υφυπουργών».
5. Του Π.Δ. 84/2019 (Φ.Ε.Κ. 123 Α'/17-07-2019) «Σύσταση και κατάργηση Γενικών Γραμματειών και Ειδικών Γραμματειών /Ενιαίων Διοικητικών Τομέων Υπουργείων».
6. Του Ν. 4013/2011 (ΦΕΚ 204 Α'/2011) «Σύσταση Ενιαίας Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων και Κεντρικού Ηλεκτρονικού Μητρώου Δημοσίων Συμβάσεων», όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.
7. Του Ν.3861/2010 (Φ.Ε.Κ. 112 Α'/13-07-2010) «Ενίσχυση της διαφάνειας με την υποχρεωτική ανάρτηση Νόμων και Πράξεων των Κυβερνητικών, Διοικητικών και Αυτοδιοικητικών Οργάνων στο διαδικτυακό πρόγραμμα Διαύγεια», όπως τροποποιήθηκε με το Ν.4210/2013 και ισχύει.
8. Του Π.Δ.123/2017 (Φ.Ε.Κ. 151 Α'/12-10-2017) «Οργανισμός του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών».
9. Του Π.Δ. 63/2005 (Φ.Ε.Κ. 98 Α'/22-04-2005) «Κωδικοποίηση της Νομοθεσίας για την Κυβέρνηση και τα Κυβερνητικά όργανα», όπως ισχύει.
10. Του Π.Δ.70/2015 (Φ.Ε.Κ. 114 Α'/22-09-2015) «Ανασύσταση των Υπουργείων Πολιτισμού και Αθλητισμού, Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων, Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Ανασύσταση του Υπουργείου Ναυτιλίας και Αιγαίου και μετονομασία του σε Υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής. Μετονομασία του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων σε Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, του Υπουργείου Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού σε Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού και του Υπουργείου Παραγωγικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας σε Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας. Μεταφορά Γενικής Γραμματείας Βιομηχανίας στο Υπουργείο Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού».
11. Του Π.Δ. 123/2016 (Φ.Ε.Κ. 208 Α'/04-11-2016) «Ανασύσταση των Υπουργείων Πολιτισμού και Αθλητισμού, Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων» και ειδικότερα το άρθρο 4.
12. Της Κοινής Απόφασης Δ16α/04/773/29-11-1990 (Φ.Ε.Κ. 746Β'/30-11-90) του Υπουργού Προεδρίας και του

Αναπληρωτή Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. «Περί εξαιρέσεως Διοικητικών πράξεων ή εγγράφων από τον κανόνα των τριών υπογραφών».

13. Της υπ' αρ. οικ. 33496/60549/30-07-2019 Απόφασης (Φ.Ε.Κ. 506/ΥΟΔΔ) του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών «Διορισμός μετακλητού Γενικού Γραμματέα Υποδομών και Μεταφορών».
14. Τα από 1.4.2021 1^ο, 26.4.2021 2^ο και από 27.5.2021 3^ο Πρακτικά της Ομάδας Εργασίας που συγκροτήθηκε με την με αριθμό πρωτ. 74177/22.03.2021 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Υποδομών του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών (ΑΔΑ: Ψ4ΜΙ465ΞΘΞ-ΗΣΤ) με θέμα: «Σύσταση και Ορισμός μελών Ομάδας Εργασίας στην Γενική Γραμματεία του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών, για την μελέτη, συλλογή, επεξεργασία και υποβολή απόψεων σχετικά με την ενιαία εφαρμογή των διατάξεων του ν. 4412/2016 (Α' 147) ως ισχύει μετά την τροποποίησή του με τον ν. 4782/2021 (Α' 36), καθώς και την υποβοήθηση της Γενικής Γραμματείας Υποδομών και των υπαγόμενων σε αυτή υπηρεσιακών μονάδων και των εποπτευόμενων φορέων του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών».

Α Π Ο Φ Α Σ Ι Ζ Ο Υ Μ Ε

Εγκρίνουμε το από 30-6-2021 4^ο Πρακτικό της Ομάδας Εργασίας που συγκροτήθηκε με την με αριθμό πρωτ. 74177/22.03.2021 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Υποδομών του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών (ΑΔΑ: Ψ4ΜΙ465ΞΘΞ-ΗΣΤ) με θέμα: «Σύσταση και Ορισμός μελών Ομάδας Εργασίας στην Γενική Γραμματεία του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών, για την μελέτη, συλλογή, επεξεργασία και υποβολή απόψεων σχετικά με την ενιαία εφαρμογή των διατάξεων του ν. 4412/2016 (Α' 147) ως ισχύει μετά την τροποποίησή του με τον ν. 4782/2021 (Α' 36), καθώς και την υποβοήθηση της Γενικής Γραμματείας Υποδομών και των υπαγόμενων σε αυτή υπηρεσιακών μονάδων και των εποπτευόμενων φορέων του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών».

Η παρούσα απόφασή μας να κοινοποιηθεί προς όλες τις υπηρεσιακές μονάδες του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών, τους εποπτευόμενους φορείς και την Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (ΕΑΑΔΗΣΥ).

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΧ. ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ:

1. Ιδιαίτ. Γραφείο Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών
2. Ιδιαίτ. Γραφείου Υφυπουργού Υποδομών και Μεταφορών
3. Ιδιαίτ. Γραφείο Γενικού Γραμματέα Υποδομών
4. Ιδιαίτ. Γραφείο Γενικού Γραμματέα Μεταφορών
5. Υπηρεσιακή Γραμματεία Υπουργείου ΥΠΟ.ΜΕ.
6. Γενικές Διευθύνσεις, Διευθύνσεις, Αυτοτελή Τμήματα και Υπηρεσίες
7. ΕΑΑΔΗΣΥ

Εσωτ. Διανομή:

1. Χ.Α.

4^ο ΠΡΑΚΤΙΚΟ

ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟ ΠΡΩΤ. 74177/22.03.2021 ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ (ΑΔΑ: Ψ4ΜΙ465ΞΘΞ-ΗΣΤ) ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΟΒΟΗΘΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΘΕΤΟΥΣΩΝ ΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΤΟΝΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ, ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΡΟΧΗ ΟΔΗΓΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ν. 4412/2016 ΩΣ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΜΕ ΤΟΝ Ν. 4782/2021.

Στην Αθήνα σήμερα 30.6.2021 ημέρα Τετάρτη, συνήλθε στην 4^η συνεδρίαση η Ομάδα Εργασίας που συγκροτήθηκε με την με αριθ. πρωτ. 74177/22.03.2021 απόφαση του Γενικού Γραμματέα Υποδομών του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών (ΑΔΑ: Ψ4ΜΙ465ΞΘΞ-ΗΣΤ), όπως τροποποιήθηκε με την υπ' αριθ. 155641/14.6.2021 Απόφαση του Γενικού Γραμματέα Υποδομών του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών (ΑΔΑ: 9ΕΨ4465ΧΘΞ-9ΣΖ) μετά από πρόσκληση του Συντονιστή της Χρήστου Μητκίδη.

Στην συνεδρίαση που διεξήχθη με ηλεκτρονικά μέσα (τηλεδιάσκεψη) παρέστησαν:

- 1.** Χρήστος Μητκίδης του Γεωργίου, Νομικός Σύμβουλος του Κράτους και Προϊστάμενο του Γραφείου Νομικού Συμβούλου της Γ.Γ.Υ., Συντονιστής.
- 2.** Αθανάσιος Τσιρωνάς του Βασιλείου, Επίκουρος Καθηγητής του Τομέα Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης του Τμήματος Νομικής της Νομικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.
- 3.** Γεώργιος Κροκίδας του Στεφάνου, Δικηγόρος Αθηνών, συνεργάτης του Γενικού Γραμματέα Υποδομών, του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών.
- 4.** Χρήστος Στεφάνου του Αθανασίου, Δικηγόρος Αθηνών.
- 5.** Ναταλία Χασαποδήμου του Γεωργίου, Δικηγόρος Αθηνών.

Η Επιτροπή μετά από πρόταση του Συντονιστή της επεξεργάστηκε τα κάτωθι υποβληθέντα ερωτήματα περί εφαρμογής διατάξεων του ν. 4782/2021 και κατέληξε στα κάτωθι ομόφωνα συμπεράσματα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ:

ΕΡΩΤΗΜΑ 1^ο: Η απευθείας ανάθεση συνολικού προϋπολογισμού μέχρι ποσοστού 10% των πιστώσεων της αναθέτουσας αρχής για έργα, μελέτες, παροχή τεχνικών και λοιπών υπηρεσιών σε σχέση με πιστώσεις συγχρηματοδοτούμενων έργων **(σελ. 2)**.

ΕΡΩΤΗΜΑ 2^ο: Η εφαρμογή του άρθρου 103 ν. 4412/2016 όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 43 του ν. 4782/2021 σε εν εξελίξει διαγωνισμούς. **(σελ. 4)**.

ΕΡΩΤΗΜΑ 3^ο: Διευκρινήσεις ως προς τα κριτήρια ανάθεσης του άρθρου 86 ν. 4412/2016 όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 43 του ν. 4782/2021 **(σελ. 7)**.

ΕΡΩΤΗΜΑ 4^ο: Το ζήτημα της ελάχιστης στελέχωσης των διαγωνιζομένων ως κριτηρίου τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας λαμβάνοντας υπόψη τις σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις που αυτό έχει στον ανταγωνισμό και στην ακριβόχρονη ολοκλήρωση των διαγωνιστικών διαδικασιών **(σελ 15)**.

ΕΡΩΤΗΜΑ 5^ο: Τρόπος υπολογισμού των εγγυητικών καλής εκτέλεσης σε διαγωνιστικές διαδικασίες οι οποίες ολοκληρώθηκαν πριν την 01-06-2021 και η σύμβαση θα υπογραφεί μετά την 01/06/2021. **(σελ 18)**.

ΕΡΩΤΗΜΑ 6^ο: Η εφαρμογή του άρθρο 88 του Ν.4412/16 όπως τροποποιήθηκε με τον 4782/21 σχετικά με τις ασυνήθιστα χαμηλές προσφορές, σε διαγωνισμό που εκκίνησε (ημ. Δημοσίευσης Διακήρυξης) πριν την 01-06-2021 αλλά αποσφραγίζεται μετά την 1-06-2021 **(σελ. 21)**.

ΕΡΩΤΗΜΑ 1^ο: Σύμφωνα με την παράγραφο 5 του άρθρου 118 του Ν. 4412/2016 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει: «κάθε αναθέτουσα αρχή μπορεί να αναθέσει κατ' έτος, μία ή περισσότερες συμβάσεις συνολικού προϋπολογισμού μέχρι ποσοστού δέκα τοις εκατό (10%) των πιστώσεων της αναθέτουσας αρχής κατ' έτος, για ανάθεση συμβάσεων έργων, μελετών και παροχής και τεχνικών και λοιπών επιστημονικών υπηρεσιών, αντίστοιχα».

Θα θέλαμε να μας διευκρινίσετε εάν στο παραπάνω ποσοστό (10%) των πιστώσεων της αναθέτουσας αρχής κατ' έτος, συμπεριλαμβάνονται και οι πιστώσεις των συγχρηματοδοτούμενων έργων.

Φορέας Υποβολής: Τμήμα Τεχνικών Υπηρεσιών, Διεύθυνση Τεχνικών Έργων και Περιβάλλοντος, Δήμος Μύκης.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

1. Στις διατάξεις των παρ. 4 και 5 του άρθρου 118 ν. 4412/2016 ως τούτο αντικαταστάθηκε με το άρθρο 50 ν. 4782/2021 ορίζεται ότι, «...4. Για τις δημόσιες συμβάσεις έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών, η επιλογή του αναδόχου διενεργείται με απόφαση της αναθέτουσας αρχής. Η σύμβαση συνάπτεται με τον ανάδοχο που επιλέγεται και διαθέτει τα αναγκαία προς τούτο προσόντα και την απαραίτητη εξειδίκευση. Η εκτιμώμενη αξία της σύμβασης αποτελεί το ανώτατο όριο της συμβατικής αμοιβής του αναδόχου. Μετά από την υπογραφή της σύμβασης, ο ανάδοχος ή ελεγχόμενο από αυτόν φυσικό ή νομικό πρόσωπο δεν δύναται να συνάψει σύμβαση του παρόντος άρθρου με την αυτή αναθέτουσα αρχή για διάστημα δώδεκα (12) μηνών. 5. Σύμφωνα με το παρόν άρθρο, μπορούν να ανατεθούν από κάθε αναθέτουσα αρχή κατ' έτος, μία ή περισσότερες συμβάσεις, συνολικού προϋπολογισμού μέχρι ποσοστού δέκα τοις εκατό (10%) των πιστώσεων της αναθέτουσας αρχής κατ' έτος, για ανάθεση συμβάσεων έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών επιστημονικών υπηρεσιών, αντίστοιχα. Συμβάσεις που συνάπτονται κατά παράβαση του ορίου του προηγούμενου εδαφίου είναι άκυρες και δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα...».

Με τις άνω προβλέψεις ο νομοθέτης στο πλαίσιο της λήψης μέτρων για την αποφυγή διαρκούς προσφυγής στις διατάξεις περί απευθείας ανάθεσης, για συμβάσεις έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών, που ούτως ή άλλως αποτελούν εξαιρετικές διαδικασίες και η τυχόν εξακολουθητική χρήση τους λόγω της περιορισμένης δημοσιότητας και της ανυπαρξίας προληπτικού ελέγχου, δύναται να δημιουργήσει φαινόμενα διαφθοράς, εισάγει απαγορευτικούς κανόνες, ώστε να αποτρέψει την διαρκή προσφυγή όχι μόνο στην εν λόγω εξαιρετική διαδικασία αλλά και την ανάθεση όμοιων συμβάσεων στον ίδιο οικονομικό φορέα.

2. Με τις άνω παρατεθείσες διατάξεις τίθενται σχηματικά δύο αθροιστικά εφαρμοζόμενες απαγορεύσεις για την απευθείας ανάθεση συμβάσεων έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών, με την πρώτη να εισάγει ρητή απαγόρευση σύναψης όμοιας σύμβασης για διάστημα 12 μηνών, της προθεσμίας να εκκινεί από την επομένη της υπογραφής της αρχικής σύμβασης, όχι μόνο με τον επιλεγέντα οικονομικό φορέα αλλά και με κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ελεγχόμενο από αυτόν και η δεύτερη η ετήσια ανάθεση τέτοιων συμβάσεων να μην υπερβαίνει σε ποσοστό το δέκα τοις εκατό (10%) των πιστώσεων της αναθέτουσας αρχής για τέτοιες συμβάσεις, ήτοι βάση υπολογισμού του άνω ορίου αποτελεί ο

προϋπολογισμός της κάθε αναθέτουσας αρχής για τέτοιες συμβάσεις και όχι ο συνολικός της προϋπολογισμός.

Από την επισκόπηση των εν λόγω διατάξεων δεν προκύπτει ότι, εισάγεται οιαδήποτε παρέκκλιση σχετική με τις πηγές χρηματοδότησης των ανατιθέμενων ως άνω συμβάσεων και συνεπώς δεν δύναται να υποστηριχθεί ότι τυχόν χρηματοδότηση αυτών από άλλες πηγές (συγχρηματοδοτούμενα, δανειακές συμβάσεις κ.λπ.) κάμπτουν τις άνω ρητές απαγορεύσεις.

Σε τούτο κατατείνει τόσο η ρύθμιση της παρ. 6 του ιδίου άρθρου που εισάγει παρέκκλιση για συμβάσεις υλοποίησης δράσεων που αφορούν στην υλοποίηση έργων ΤΠΕ με αντικείμενο την εξασφάλιση της διαλειτουργικότητας των ψηφιακών υπηρεσιών ή τον εκσυγχρονισμό των ψηφιακών εργαλείων της Κεντρικής Διοίκησης, μόνο ως προς το ποσό, όσο και του άρθρου 52 ν. 4782/2021 «Συμβάσεις ενεργειών τεχνικής βοήθειας -Τροποποίηση του τίτλου και των παρ. 2, 3, 6, 7 και 8, κατάργηση της παρ. 5 και προσθήκη παρ. 9 και 10 στο άρθρο 119 του ν. 4412/2016» που επίσης δεν εισάγει την οιαδήποτε παρέκκλιση ως προς του απαγορευτικούς κανόνες των άνω κρίσιμων διατάξεων των παρ. των παρ. 4 και 5.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Οι απαγορευτικοί κανόνες των διατάξεων των παρ. 4 και 5 του άρθρου 118 ν. 4412/2016 όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με το άρθρο 50 ν. 4782/2021, εφαρμόζονται αθροιστικά από 1.6.2021, για απευθείας αναθέσεις συμβάσεων έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών, ανεξάρτητα της πηγής προέλευσης της χρηματοδότησης των εν λόγω συμβάσεων.

ΕΡΩΤΗΜΑ 2^ο: Παρακαλούμε να μας γνωρίσετε, αν η διάταξη του άρθρου 103 του ν. 4412/2016, όπως ισχύει μετά την τροποποίηση της από το άρθρο 43 του ν. 4782/2021 τυγχάνει εφαρμογής σε εν εξελίξει διαγωνισμό, με ημερομηνία διαγωνισμού την 10-11-2020, ημέρα δημοσίευσης στο ΚΗΜΔΗΣ του διαγωνισμού.

Φορέας Υποβολής: Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης – Αποχέτευσης Ξάνθης.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

1. Το άρθρο 103 του Ν 4412/2016 αναφέρεται στην πρόσκληση που απευθύνεται, μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας αξιολόγησης των προσφορών, προς τον προσωρινό ανάδοχο να προσκομίσει τα αποδεικτικά έγγραφα νομιμοποίησης, καθώς και τα πρωτότυπα ή αντίγραφα όλων των δικαιολογητικών του άρθρου 80, όπως

καθορίζονται ειδικότερα στα έγγραφα της σύμβασης, ως αποδεικτικά στοιχεία για τη μη συνδρομή των λόγων αποκλεισμού των άρθρων 73, περί λόγων αποκλεισμού, και 74, περί αποκλεισμού οικονομικού φορέα από δημόσιες συμβάσεις, καθώς και για την πλήρωση των κριτηρίων ποιοτικής επιλογής των άρθρων 75 έως 78. Επίσης αναφέρεται στη διαδικασία ελέγχου των προσκομιζόμενων δικαιολογητικών με σκοπό να διαπιστωθεί ότι το περιεχόμενο του ΕΕΕΣ που υποβλήθηκε κατά την υποβολή της προσφοράς του είναι αληθές.

Το άρθρο αυτό αντικαταστάθηκε εξ ολοκλήρου με το άρθρο 43 του Ν 4782/2021, με έναρξη ισχύος των νέων διατάξεων την 1^η-6-2021 (βλέπ. άρθρο 142 παρ. 3 του Ν. 4782/2021).

2. Το νέα άρθρο διαφέρει από το προϊσχύσαν ως προς στα εξής:

Α) Τα δικαιολογητικά υποβάλλονται ηλεκτρονικά από τον προσωρινό ανάδοχο, μέσω ΕΣΗΔΗΣ, και όχι έγχαρτα, σε σφραγισμένο φάκελο (παρ. 1 τελ. εδάφιο).

Β) Αν τα δικαιολογητικά δεν προσκομιστούν μέσα στην νόμιμη 10ήμερη προθεσμία ή αν υπάρχουν ελλείψεις σε αυτά που υποβλήθηκαν, η αναθέτουσα αρχή καλεί (υποχρεωτικά) τον προσωρινό ανάδοχο να προσκομίσει τα ελλείποντα δικαιολογητικά ή να συμπληρώσει τα ήδη υποβληθέντα, ή να παράσχει διευκρινήσεις με την έννοια του άρθρου 102, μέσα σε προθεσμία δέκα (10) ημερών από την κοινοποίηση της σχετικής πρόσκλησης. Ο προσωρινός ανάδοχος μπορεί να υποβάλλει αίτημα στην αναθέτουσα αρχή για παράταση της ως άνω προθεσμίας, το οποίο πρέπει να συνοδεύεται από έγγραφο, με τα οποία αποδεικνύεται ότι κάποια δικαιολογητικά τα έχει ζητήσει από τις αρμόδιες αρχές, αλλά δεν έχει λάβει ακόμα, οπότε αναλόγως προς τον χρόνο που προκύπτει ότι χρειάζεται για την έκδοση των δικαιολογητικών αυτών, η αναθέτουσα αρχή παρατείνει την προθεσμία υποβολής των δικαιολογητικών για όσο χρόνο απαιτηθεί. Ο προσωρινός ανάδοχος μπορεί να ζητήσει την παράταση και ενώ ακόμα τρέχει η προθεσμία της παραγράφου 1, χωρίς να χρειάζεται να αναμείνει την νέα πρόσκληση της αναθ. αρχής (παρ. 2).

Η διαφορά με την προηγούμενη διάταξη έγκειται στο ότι με τη διάταξη εκείνη η αναθέτουσα αρχή όχι απλώς δεν ήταν υποχρεωμένη αλλά και δεν μπορούσε να επανέλθει προκειμένου να ζητήσει συγκεκριμένα όσα δικαιολογητικά τυχόν δεν είχαν υποβληθεί μετά την πρώτη πρόσκληση και το μόνο που επιτρεπόταν ήταν η υποβολή αιτήματος του αναδόχου για παράταση της νόμιμης προθεσμίας.

Γ) Τρίτη διαφορά μεταξύ της προϊσχύσασας διάταξης και της νέας, είναι ότι, εφόσον υποβληθούν όλα τα απαιτούμενα δικαιολογητικά (αν παρά την δεύτερη πρόσκληση δεν

υποβληθούν τότε αποκλείεται ο προσωρινός ανάδοχος και προχωρά η διαδικασία με την κλήση του επόμενου κατά σειρά – βλέπ. παρ. 4), και κριθεί ότι αυτά είναι πλαστά ή και εκ προθέσεως απατηλά (όχι απλώς ανακριβή, όπως ίσχυε με την προϊσχύσασα διάταξη), τότε καταπίπτει η εγγύηση συμμετοχής (παρ. 3).

3. Ήδη σε ερώτημα που υποβλήθηκε για την εφαρμογή του άρθρου 102 του Ν. 4412/2016, όπως αντικαταστάθηκε στις 9-3-2021 από το Ν. 4782/2021, η Ομάδα Εργασίας απάντησε με το 1^ο πρακτικό της, που εγκρίθηκε από τον Υπουργό ΥΠΥΜΕ, ότι, το νέο άρθρο 102 εφαρμόζεται και σε τρέχοντες διαγωνισμούς υπό τον όρο να μην έχει εκδοθεί πράξη που έκρινε διαφορετικά κατ' εφαρμογή της προϋφιστάμενης νομοθεσίας. Το σκεπτικό της Ομάδας, όπως αποτυπώνεται στο ως άνω πρακτικό είναι συνοπτικά ότι πρόκειται για διατάξεις διαδικαστικού χαρακτήρα που η άμεση εφαρμογή τους σε εν εξελίξει διαγωνισμούς και παρότι δεν ίσχυαν κατά το χρόνο έγκρισης των τευχών δημοπράτησης δεν προσβάλλει πάντως τις γενικές αρχές της ίσης μεταχείρισης των υποψηφίων και της διαφάνειας, επιπλέον δε η άμεση εφαρμογή νέων κανόνων σε μη διαμορφωθείσες καταστάσεις συμβάλλει στην επιτυχή επιβολή των πλέον σύγχρονων νομοθετικών αξιολογήσεων κατά τον ταχύτερο και εκτενέστερο δυνατό τρόπο, καθώς και στη βέλτιστη δυνατή επίτευξη των σκοπών που επιδιώκουν οι Συνθήκες. Εξ άλλου έχει κριθεί σχετικώς (ΣτΕ 81/2014 και 2029/2015) επί όμοιου νομικού ζητήματος ότι *«...Ενόψει τούτων, κατά την έννοια της προαναφερθείσης διατάξεως της περ. ε' της παρ. 17 του άρθρου 45Α του ν. 3316/2005, η διάταξη αυτή εφαρμόζεται και στις εν εξελίξει διαγωνιστικές διαδικασίες, εφόσον και σε αυτές συντρέχει η ίδια ανάγκη αντιμετώπισης προβλημάτων ως τα ανωτέρω. Το γεγονός ότι ο νομοθέτης δεν όρισε ρητώς ότι η ανωτέρω διάταξη εφαρμόζεται και στους εν εξελίξει διαγωνισμούς - όπως το έκανε στην περίπτωση της παραγράφου 20 του ίδιου άρθρου 45Α, προκειμένου περί των προβλεπόμενων στις διακηρύξεις διοικητικών προσφυγών - καθώς και το ότι άλλες διατάξεις του εν λόγω άρθρου εφαρμόζονται μόνο στους διαγωνισμούς που προκηρύσσονται μετά την έναρξη εφαρμογής του νόμου - όπως, κατά λογική αναγκαιότητα, αυτές περί της καταστρώσεως των διακηρύξεων - δεν συνιστούν επιχειρήματα υπέρ της μη εφαρμογής της διατάξεως της περ. ε' της παρ.17 και στους εν εξελίξει διαγωνισμούς, αφού θεμιτή επιδίωξη συνιστά, και γι' αυτούς, η μείωση των περιπτώσεων αποκλεισμού διαγωνιζομένων λόγω μεταβολών στην στελέχωση της ομάδας μελέτης, δεδομένης της μεγάλης διάρκειας των διαδικασιών των διαγωνισμών... Τούτο, άλλωστε, δεν αντίκειται στην αρχή της διαφάνειας και της ίσης μεταχείρισεως, όπως κατοχυρώνονται στο εθνικό και το ενωσιακό δίκαιο, αφού αφορά, εξίσου, όλους τους εκκρεμείς διαγωνισμούς και όλους τους διαγωνιζόμενους, δεν θέτει δε*

προσκόμματα αλλά, αντιθέτως, διευκολύνει τη συμμετοχή τους σ' αυτούς, καθώς και την ολοκλήρωση των διαγωνισμών...».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Εν όψει των ανωτέρω οι διατάξεις του άρθρου 103 του Ν 4412/2016, όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το Ν 4782/2021 και ισχύει από την 1η-6-2021 και εφεξής, εφαρμόζονται και στους εν εξελίξει διαγωνισμούς αρκεί να μην είχε διαμορφωθεί, πριν την 1-6-2021 κάποια νομική κατάσταση (όπως λ.χ. έκδοση απόφασης αποκλεισμού του προσωρινού αναδόχου πριν την 1^η-6-2021, λόγω μη προσκόμισης των αναγκαίων δικαιολογητικών εντός της προθεσμίας της παρ. 1), η οποία δεν μπορεί να ανατραπεί με βάση τη νέα πλέον μορφή του άρθρου, αφού θα έπρεπε να ανακληθεί η προηγούμενη απόφαση αποκλεισμού, η οποία όμως δεν ήταν παράνομη σύμφωνα με την διάταξη όπως ίσχυε κατά τον χρόνο που εκδόθηκε.

ΕΡΩΤΗΜΑ 3^ο: Λαμβάνοντας υπόψη ότι στο άρθρο 86 ν. 4412/2016, ως τροποποιήθηκε με το άρθρο 30 του ν. 4782/2021, ορίζεται ότι:

«2. Η πλέον συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά κατά την κρίση της αναθέτουσας αρχής προσδιορίζεται βάσει της τιμής ή του κόστους, με χρήση προσέγγισης κόστους - αποτελεσματικότητας, όπως της κοστολόγησης του κύκλου ζωής, σύμφωνα με το άρθρο 87, περί κοστολόγησης του κόστους ζωής, και μπορεί να περιλαμβάνει τη βέλτιστη σχέση ποιότητας - τιμής, η οποία εκτιμάται βάσει κριτηρίων, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, ποιοτικών, περιβαλλοντικών ή κοινωνικών πτυχών που συνδέονται με το αντικείμενο της συγκεκριμένης δημόσιας σύμβασης (...). “11Α. α) Με απόφαση του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών που εκδίδεται κατόπιν γνώμης του Τεχνικού Συμβουλίου της Γενικής Γραμματείας Υποδομών, καθορίζονται τα κριτήρια της παρ. 2 που δύναται κάθε αναθέτουσα αρχή να περιλαμβάνει στις διαδικασίες σύναψης δημόσιας σύμβασης έργου. Υποχρεωτικά μεταξύ των ανωτέρω κριτηρίων περιλαμβάνεται ως κριτήριο με συντελεστή βαρύτητας δέκα τοις εκατό (10%) τουλάχιστον η πλήρωση των στοιχειωδών κριτηρίων της εργαλειοθήκης της Ε.Ε. για τις κατασκευές, όπως καθορίζονται στο εκάστοτε ισχύον “Δελτίο Προϊόντος Πράσινη Δημόσια Σύμβαση (ΠΔΣ) για κατασκευές. β) Η αναθέτουσα αρχή δύναται, με αιτιολογημένη απόφασή της, να αποκλίνει από τα μη υποχρεωτικά κριτήρια της περ. α) μετά από γνώμη του Τεχνικού Συμβουλίου Κατασκευών της Γενικής Γραμματείας Υποδομών του Υπουργείου Υποδομών και Μεταφορών

15. Για τις δημόσιες συμβάσεις έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών, με απόφαση του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών μπορεί να ορίζεται ότι οι αναθέτουσες αρχές δεν μπορούν να χρησιμοποιούν την τιμή ή το κόστος ως μοναδικό κριτήριο ανάθεσης, ή μπορεί να περιορίζεται η χρήση τους σε ορισμένες κατηγορίες αναθετουσών αρχών ή ορισμένα είδη συμβάσεων. Στις δημόσιες συμβάσεις έργων, μελετών παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών, μπορεί να εκδίδονται εγκύκλιοι του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών σχετικά με τη στάθμιση των επιμέρους κριτηρίων ανάθεσης, τους συντελεστές βαρύτητας των κριτηρίων ανάθεσης που σχετίζονται με την τεχνική προσφορά, ανά κατηγορία έργου και μελέτης και ανά εκτιμώμενη αξία σύμβασης. Η αναθέτουσα αρχή μπορεί να αποκλίνει από όσα ορίζονται στις ανωτέρω εγκυκλίους, έπειτα από σύμφωνη γνώμη του αρμόδιου τεχνικού συμβουλίου.”

Ερωτάσθε: Σε περίπτωση που σε χρονικό σημείο προγενέστερο της εκδόσεως της ΥΑ που προβλέπεται στην παρ. 11Α του άρθρου 86, καθώς και των εγκυκλίων που προβλέπονται στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 15 του αυτού άρθρου μια αναθέτουσα αρχή επιθυμεί να προβεί στη δημοπράτηση μιας σύμβασης έργου με κριτήριο ανάθεσης αυτό της βέλτιστης σχέσης ποιότητας-τιμής:

α) υποχρεούται η αναθέτουσα αρχή να συμπεριλάβει ως κριτήρια ανάθεσης το σύνολο των κριτηρίων που αναφέρονται (υπό στοιχεία (α) έως και (στ)) στην παράγραφο 2 του εν λόγω άρθρου ή δύναται να συμπεριλάβει κατά τη διακριτική της ευχέρεια κάποια μόνο εξ αυτών;

β) εν όψει της ενδεικτικής απαρίθμησης των εν λόγω κριτηρίων στην παρ. 2, η αναθέτουσα αρχή δικαιούται να συμπεριλάβει στα κριτήρια ανάθεσης και επιπλέον, μη ρητώς αναφερόμενα, κριτήρια της επιλογής της και υπό ποιες προϋποθέσεις;

γ) υπέχει στην περίπτωση αυτή υποχρέωση η αναθέτουσα αρχή να συμπεριλάβει στην διακήρυξη υποχρεωτικά και τα κριτήρια που αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 11Α στ. (α) του εν λόγω άρθρου;

δ) η αναθέτουσα αρχή δύναται να καθορίσει ελευθέρως τη στάθμιση των επιμέρους κριτηρίων ανάθεσης και τους συντελεστές βαρύτητας των κριτηρίων ανάθεσης που σχετίζονται με την τεχνική προσφορά;

Φορέας Υποβολής: Γενική Γραμματεία Υποδομών

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

1. Σε σχέση με τους σκοπούς που εξυπηρετεί η νέα ρύθμιση. Με το άρθρο 30 του ν. 4782/2021 τροποποιήθηκε το άρθρο 86 του ν. 4412/2016, το οποίο ρυθμίζει το ζήτημα των κριτηρίων ανάθεσης μίας δημόσιας σύμβασης. Η νέα ρύθμιση αποσκοπεί στον περιορισμό φαινομένων θέσπισης αυθαίρετων κριτηρίων ανάθεσης από τις αναθέτουσες αρχές. Ο καθορισμός ρητώς προσδιορισμένων κριτηρίων ανάθεσης επιχειρεί να ενισχύσει την ασφάλεια δικαίου, την διαφάνεια και την ίση μεταχείριση των υποψηφίων αναδόχων στους διαγωνισμούς ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων. Την ίδια στιγμή διατηρείται η αναγκαία ευελιξία και προσαρμοστικότητα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περίπτωσης, με την διατήρηση της δυνατότητας των αναθετουσών αρχών να παρεκκλίνουν αιτιολογημένα από τα θεσπιζόμενα κριτήρια, εφόσον λάβουν την γνώμη του Τεχνικού Συμβουλίου.

Με την λογική αυτή ειδικά για τις δημόσιες συμβάσεις έργων με την νέα παρ. 11Α του άρθρου 86 του ν. 4412/2016 εξουσιοδοτείται ο Υπουργός Υποδομών και Μεταφορών να καθορίσει, μετά από γνώμη του Τεχνικού Συμβουλίου της Γενικής Γραμματείας Υποδομών, τα κριτήρια ανάθεσης που δύνανται να χρησιμοποιούν οι αναθέτουσες αρχές. Μεταξύ των κριτηρίων αυτών περιλαμβάνεται υποχρεωτικά, με συντελεστή βαρύτητας τουλάχιστον 10%, η πλήρωση των στοιχειωδών κριτηρίων της εργαλειοθήκης της Ε.Ε. για τις κατασκευές. Οι αναθέτουσες αρχές θα μπορούν να αποκλίνουν από τα μη υποχρεωτικά κριτήρια της υπουργικής απόφασης μόνο με αιτιολογημένη απόφασή τους και ύστερα από γνώμη του Τεχνικού Συμβουλίου.

2. Σε σχέση με το πρώτο ερώτημα, εάν υποχρεούται η αναθέτουσα αρχή να συμπεριλάβει ως κριτήρια ανάθεσης το σύνολο των κριτηρίων που αναφέρονται στις περ. α' έως και στ' της παρ. 2 του άρθρου 86 του ν. 4412/2016 ή δύνανται να συμπεριλάβει κατά την διακριτική της ευχέρεια κάποια μόνο εξ αυτών. Σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 86 του ν. 4412/2016 η πλέον συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά προσδιορίζεται βάσει της τιμής ή του κόστους, με χρήση προσέγγισης κόστους - αποτελεσματικότητας (όπως της κοστολόγησης του κύκλου ζωής, σύμφωνα με το άρθρο 87). Ο ορισμός αυτός προσδιορίζει την έννοια της πλέον συμφέρουσας από οικονομική άποψη προσφοράς ως κριτηρίου ανάθεσης. Το κανονιστικό λοιπόν περιεχόμενο του συγκεκριμένου κριτηρίου έχει θεσπισθεί με διάταξη αναγκαστικού δικαίου και είναι δεσμευτικό για τις αναθέτουσες αρχές. Είναι δηλαδή υποχρεωτικό και μη υποκείμενο σε οποιαδήποτε διαπλαστική ή ερμηνευτική επέμβαση από όρους της διακήρυξης.

Σύμφωνα με την ίδια ως άνω ρύθμιση αυτή η σχέση κόστους - αποτελεσματικότητας μπορεί να περιλαμβάνει την βέλτιστη σχέση ποιότητας - τιμής, η οποία εκτιμάται βάσει κριτηρίων, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, ποιοτικών, περιβαλλοντικών ή κοινωνικών πτυχών που συνδέονται με το αντικείμενο της συγκεκριμένης δημόσιας σύμβασης. Στα κριτήρια αυτά μπορούν να περιλαμβάνονται, ιδίως τα κριτήρια που απαριθμούνται στις περ. α' έως και στ' της παρ. 2 του άρθρου 86 του ν. 4412/2016.

Η απαρίθμηση των κριτηρίων του νόμου για τον προσδιορισμό της πλέον συμφέρουσας από οικονομική άποψη προσφοράς είναι, όπως προκύπτει από το γράμμα της διάταξης («μπορούν να περιλαμβάνονται») ενδεικτική, και μάλιστα επί το ορθότερον (και λόγω χρήσεως της λέξης «ιδίως») μη εξαντλητική. Συνεπώς ως προς την ρύθμιση αυτή, και με εξαίρεση την αναμόρφωση ορισμένων κριτηρίων, το άρθρο 30 του ν. 4782/2021 δεν μετέβαλε δραστικά τον ρυθμιστικό προσανατολισμό του άρθρου 86 του ν. 4412/2016.

Έτσι, συνεχίζει να έχει εφαρμογή και η νομολογία του ΔΕΕ, η οποία έχει αναπτυχθεί με βάση την διαχρονική γραμματική διατύπωση των Οδηγιών σε σχέση με την φύση των απαριθμούμενων κριτηρίων ανάθεσης που ομοίως δεν τα θεωρεί εξαντλητικά (βλ. ΔΕΚ απόφαση της 10-5-2012, υπόθεση C-368/10, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Βασιλείου των Κάτω Χωρών, σκέψη 84, ΔΕΚ απόφαση της 17-9-2002, υπόθεση C-513/99, Concordia Bus Finland Oy Ab κατά Helsingin kaupunki και HKL-Bussiliikenne, σκέψη 54, ΔΕΚ απόφαση της 18-10-2001, υπόθεση C-19/00, SIAC Construction Ltd κατά County Council of the County of Mayo, σκέψη 35, ΔΕΚ απόφαση της 19-6-2003, υπόθεση C-315/01, Gesellschaft für Abfallentsorgungs-Technik GmbH (GAT) κατά Österreichische Autobahnen und Schnellstrassen AG (OSAG), σκέψη 63, ΔΕΚ απόφαση της 24-1-2008, υπόθεση C-532/06, Εμμ.Γ.Λιανάκης ΑΕ κλπ κατά Δήμου Αλεξανδρούπολης κλπ, σκέψη 29, ΔΕΚ απόφαση της 12-11-2009, υπόθεση C-199/07, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ελληνικής Δημοκρατίας, σκέψη 54, ΔΕΚ απόφαση της 12-3-2015, υπόθεση C-538/13, Evigilo Ltd κατά Priesgaisrines apsaugos ir gelbejimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, σκέψη 61).

Ως εκ τούτου σε περίπτωση που η αναθέτουσα αρχή αποφασίσει να προκηρύξει την σύμβαση, εφαρμόζοντας ως κριτήριο ανάθεσης την πλέον συμφέρουσα από οικονομικής απόψεως προσφορά, οφείλει να στηριχθεί σε κριτήρια, τα οποία θα πρέπει να έχει η ίδια προκαθορίσει με την διακήρυξη. Εξάλλου το δεύτερο ερώτημα του φορέα εκκινεί από το δεδομένο ότι πράγματι τα αναφερόμενα στον νόμο κριτήρια

απαριθμούνται ενδεικτικώς, δημιουργώντας μάλιστα ζήτημα ως προς την χρησιμότητα και την λυσιτέλεια της υποβολής του πρώτου ερωτήματος.

Παρά ταύτα η ως άνω γενική θεώρηση, ότι πρόκειται περί ενδεικτικής απαριθμήσεως των αναφερόμενων κριτηρίων, δεν απεικονίζει το πλήρες κανονιστικό νόημα των σχετικών ρυθμίσεων. Και τούτο, διότι εκάστη αναθέτουσα αρχή δεν δύναται τα κριτήρια αυτά να τα επιλέγει αυθαιρέτως. Ειδικότερα, ελέγχεται πάντοτε η καταλληλότητα και η προσφορότητα των επί μέρους κριτηρίων (πρβλ. ΕΑΔΔΗΣΥ Κατευθυντήρια Οδηγία 11/2015). Συνεπώς, **η αναθέτουσα αρχή μπορεί να επιλέξει τα κριτήρια ανάθεσης της συμβάσεως που προτίθεται να εφαρμόσει, πλην όμως η επιλογή αυτή δεν μπορεί να αφορά παρά μόνο σε κριτήρια που είναι κατάλληλα για την επιλογή της προσφοράς που παρουσιάζει την καλύτερη σχέση ποιότητας - τιμής** (βλ. ΔΕΚ απόφαση της 20-9-1988, υπόθεση C-31/87, Gebroeders Beentjes BV κατά Staat der Nederlanden, σκέψη 19, ΔΕΚ απόφαση στην υπόθεση C-513/99 ό.π. σκέψη 59, ΔΕΚ απόφαση της 28-3-1995, υπόθεση C-324/93, The Queen κατά Secretary of State for the Home Department, ex parte: Evans Medical Ltd και Macfarlan Smith Ltd, σκέψη 42, ΔΕΚ απόφαση στην υπόθεση C-19/00, ό.π., σκέψη 36, ΔΕΚ απόφαση της 4-12-2003, υπόθεση C-448/01, ENV AG, Wienstrom GmbH κατά Republik Osterreich, σκέψη 37, ΔΕΚ απόφαση στην υπόθεση C-315/01, ό.π., σκέψη 64, ΔΕΚ απόφαση στην υπόθεση C-532/06, ό.π., σκέψη 29, ΔΕΚ απόφαση στην υπόθεση C-199/07, ό.π., σκέψη 54, ΔΕΚ απόφαση της 9-10-2014, υπόθεση C-641/13 P, Βασίλειο της Ισπανίας κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκέψη 34. Πρβ., επίσης, σχετικά τις από 15.12.2011 προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott στην υπόθεση C-368/10, ό.π., σημ. 104, καθώς και απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 25-2-2003, υπόθεση T-183/00, Strabag Benelux NV κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σκέψη 74).

Σύμφωνα δε με την αιτιολογική σκέψη 92 της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ, κατά την εκτίμηση της καλύτερης αναλογίας τιμής-ποιότητας, οι αναθέτουσες αρχές θα πρέπει να καθορίζουν τα σχετικά με το αντικείμενο της σύμβασης οικονομικά και ποιοτικά κριτήρια, τα οποία θα χρησιμοποιήσουν για τον σκοπό αυτό. Τα εν λόγω κριτήρια θα πρέπει να επιτρέπουν την συγκριτική αξιολόγηση του επιπέδου απόδοσης που προσφέρει κάθε προσφορά σε συνάρτηση με το αντικείμενο της σύμβασης, όπως ορίζεται στις τεχνικές προδιαγραφές. Όσον αφορά την καλύτερη αναλογία τιμής-ποιότητας, στην ισχύουσα Οδηγία παρατίθεται μη εξαντλητικός κατάλογος πιθανών κριτηρίων ανάθεσης, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών και κοινωνικών πτυχών.

Ωστόσο, τα επιλεγμένα κριτήρια ανάθεσης δεν θα πρέπει να παρέχουν στην αναθέτουσα αρχή απεριόριστη ελευθερία επιλογής και θα πρέπει να διασφαλίζουν την δυνατότητα πραγματικού και δίκαιου ανταγωνισμού και να συνοδεύονται από ρυθμίσεις που να επιτρέπουν την ουσιαστική εξακρίβωση των πληροφοριών που παρέχουν οι προσφέροντες. Για να προσδιοριστεί η πλέον συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά, εξασφαλίζεται η καλύτερη σχέση ποιότητας-τιμής, και άρα η απόφαση ανάθεσης της σύμβασης δεν θα πρέπει να βασίζεται μόνο σε μη κοστολογικά κριτήρια. Τα ποιοτικά κριτήρια θα πρέπει συνεπώς να συνοδεύονται από ένα κοστολογικό κριτήριο, το οποίο θα μπορούσε, ανάλογα με την επιλογή της αναθέτουσας αρχής, να είναι είτε η τιμή είτε μια προσέγγιση βασιζόμενη στη σχέση αποδοτικότητας-κόστους, όπως, επί παραδείγματι, η κοστολόγηση του κύκλου ζωής.

3. Σε σχέση με το δεύτερο ερώτημα, εάν η αναθέτουσα αρχή δικαιούται να συμπεριλάβει στα κριτήρια ανάθεσης και επιπλέον, μη ρητώς αναφερόμενα, κριτήρια της επιλογής της και υπό ποιες προϋποθέσεις. Η αναθέτουσα αρχή μπορεί με την διακήρυξη, και εφόσον έχει επιλέξει ως κριτήριο ανάθεσης την πλέον συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά, να καθορίζει, κατά την κρίση της, κριτήρια συνδεδεμένα με το αντικείμενο της συγκεκριμένης δημόσιας σύμβασης. Οφείλει βέβαια όλα τα κριτήρια αυτά να τα περιλάβει, προσδιορίζοντάς τα με σαφήνεια και διαφάνεια, στην διακήρυξη, ώστε να λαμβάνουν εγκαίρως την απαραίτητη δημοσιότητα, προκειμένου οι διαγωνιζόμενοι να ενημερώνονται γι' αυτά κατά την κατάρτιση των προσφορών τους.

Για την περίπτωση λοιπόν που μία αναθέτουσα αρχή θεωρεί ότι για το αντικείμενο της σύμβασης απαιτείται η θέσπιση κριτηρίου, που δεν σχετίζεται με τα ενδεικτικώς αναφερόμενα στον νόμο, τότε το κριτήριο αυτό θα ελεγχθεί, εάν είναι νόμιμο (λ.χ. εάν επιτρέπεται κατ' εξαίρεση η θέσπιση κριτηρίου καταλληλότητας ως κριτηρίου ανάθεσης), καθώς και εάν είναι πρόσφορο και κατάλληλο για την συγκεκριμένη σύμβαση. Ειδικότερα, όπως έχει κριθεί, ναι μεν η απαρίθμηση των κριτηρίων στον νόμο είναι ενδεικτική, όπως συνάγεται από την γραμματική διατύπωση των σχετικών διατάξεων, και άρα καταλείπεται στην αναθέτουσα αρχή η ευχέρεια να επιλέγει τα ειδικότερα κριτήρια, τα οποία θα χρησιμοποιήσει για την αξιολόγηση των προσφορών, εντούτοις η επιλογή των επί μέρους κριτηρίων ανάθεσης δεν δύναται να αναφέρεται παρά μόνον σε κριτήρια, τα οποία είναι πρόσφορα για την εξεύρεση της πλέον συμφέρουσας προσφοράς (βλ. ΕΑ ΣτΕ 573/2009).

Επίσης, όπως ορίζεται στην αιτιολογική σκέψη 90 της Οδηγίας 2014/24/ΕΕ, η ανάθεση της σύμβασης θα πρέπει να πραγματοποιείται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων που να εξασφαλίζουν την συμμόρφωση με τις αρχές της διαφάνειας, της αποφυγής των διακρίσεων και της ίσης μεταχείρισης, με σκοπό να διασφαλίζεται αντικειμενική σύγκριση της σχετικής αξίας των προσφορών, ώστε να προσδιορίζεται, σε συνθήκες πραγματικού ανταγωνισμού, ποια προσφορά είναι η πιο συμφέρουσα από οικονομική άποψη. Ως εκ τούτου θα πρέπει να προβλέπεται ρητά ότι η πιο συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά θα πρέπει να εκτιμάται βάσει της καλύτερης αναλογίας τιμής-ποιότητας, πράγμα το οποίο θα πρέπει να περιλαμβάνει πάντοτε στοιχείο αποτελεσματικότητας σε σχέση με την τιμή ή το κόστος. Θα πρέπει επίσης να διευκρινιστεί ότι η πιο συμφέρουσα από οικονομική άποψη προσφορά θα μπορούσε επίσης να εκτιμηθεί μόνο βάσει της αποτελεσματικότητας σε σχέση με την τιμή ή το κόστος.

Επίσης, για να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης κατά την ανάθεση συμβάσεων, οι αναθέτουσες αρχές θα πρέπει να υποχρεούνται να δημιουργούν τις απαιτούμενες συνθήκες διαφάνειας, ώστε να μπορούν όλοι οι προσφέροντες να ενημερώνονται επαρκώς για τα κριτήρια και τις ρυθμίσεις που θα ισχύσουν κατά τη λήψη της απόφασης για την ανάθεση της σύμβασης. Θα πρέπει συνεπώς να υποχρεώνονται οι αναθέτουσες αρχές να αναφέρουν τα κριτήρια ανάθεσης της σύμβασης και την σχετική στάθμιση καθενός εξ αυτών.

4. Σε σχέση με το τρίτο ερώτημα, εάν η αναθέτουσα αρχή υπέχει υποχρέωση να συμπεριλάβει στην διακήρυξη υποχρεωτικά και τα κριτήρια που αναφέρονται στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 11Α (α) του άρθρου 86 του ν. 4412/2016, όπως ισχύει. Όπως ήδη αναφέρθηκε, με την παρ. 11Α (α) του άρθρου 86 του ν. 4412/2016, χορηγήθηκε εξουσιοδότηση στον Υπουργό Υποδομών και Μεταφορών να καθορίσει με απόφασή του τα κριτήρια της παρ. 2 που δύναται κάθε αναθέτουσα αρχή να περιλαμβάνει στις διαδικασίες σύναψης δημόσιας σύμβασης έργου. Με την ίδια εξουσιοδοτική διάταξη ορίσθηκε ότι υποχρεωτικά μεταξύ των ανωτέρω κριτηρίων περιλαμβάνεται ως κριτήριο με συντελεστή βαρύτητας δέκα τοις εκατό (10%) τουλάχιστον η πλήρωση των στοιχειωδών κριτηρίων της εργαλειοθήκης της Ε.Ε. για τις κατασκευές, όπως καθορίζονται στο εκάστοτε ισχύον «Δελτίο Προϊόντος Πράσινη Δημόσια Σύμβαση (ΠΔΣ) για Κατασκευές».

Ωστόσο, ο όρος περί υποχρεωτικής συμπερίληψης στα εν λόγω κριτήρια και των στοιχειωδών κριτηρίων της εργαλειοθήκης της Ε.Ε. για τις κατασκευές και μάλιστα με

συντελεστή βαρύτητας δέκα τοις εκατό (10%) τουλάχιστον, αποτελεί όρο της χορηγηθείσας εξουσιοδότησης για την έκδοση της προβλεπόμενης Υπουργικής Απόφασης, και όχι υποχρέωση των αναθέτουσών αρχών να εκπληρώσουν τον όρο οίκοθεν ούτε δικαίωμα να υποκαταστήσουν τον Υπουργό. Η εξουσιοδότηση δεν απευθύνεται στις αναθέτουσες αρχές, αλλά στον Υπουργό Υποδομών και Μεταφορών.

5. Σε σχέση με το τέταρτο ερώτημα, εάν η αναθέτουσα αρχή δύναται να καθορίσει ελεύθερα την στάθμιση των επιμέρους κριτηρίων ανάθεσης και τους συντελεστές βαρύτητας των κριτηρίων ανάθεσης που σχετίζονται με την τεχνική προσφορά. Η αναθέτουσα αρχή είναι κατ' αρχήν ελεύθερη, όχι μόνο να επιλέγει τα κριτήρια αναθέσεως του έργου, αλλά και να καθορίζει την βαρύτητά τους για την τελική εκτίμηση και σύγκρισή τους, καθόσον αυτή επιτρέπει την συνθετική αξιολόγηση των εφαρμοσθέντων κριτηρίων, προκειμένου να προσδιορισθεί η πλέον συμφέρουσα από οικονομικής απόψεως προσφορά (βλ. ΔΕΚ απόφαση στην υπόθεση C-448/01, ό.π., σκέψη 39, ΔΕΚ απόφαση της 27-10-2005, υπόθεση C-234/03, Contse SA, Vivisol Srl, Oxigen Salud SA κατά Instituto Nacional de Gestion Sanitaria (Ingesa), πρώην Instituto Nacional de la Salud (Insalud), σκ. 68).

Ωστόσο, η ευχέρεια της αναθέτουσας αρχής ως προς τον καθορισμό της βαρύτητας που έχουν τα επιμέρους κριτήρια ανάθεσης κατά την κρίση της δεν είναι απεριόριστη, ούτε επιτρέπει αυθαίρετες σταθμίσεις, αλλά βρίσκει επίσης τα όριά της στις σχετικές διατάξεις της Οδηγίας και στους ήδη αναφερθέντες νομολογιακούς κανόνες. Ως εκ τούτου και κατά τον προσδιορισμό με την διακήρυξη της βαρύτητας των προβλεπόμενων κριτηρίων η αναθέτουσα αρχή δεν διαθέτει απεριόριστη ελευθερία επιλογής. Συνεπώς, θα πρέπει να αιτιολογεί πώς ο καθοριζόμενος συντελεστής βαρύτητας εκάστου κριτηρίου συνδέεται με το αντικείμενο της σύμβασης και προάγει με διαφάνεια την ίση μεταχείριση των διαγωνιζομένων και την ακώλυτη ανάπτυξη του ανταγωνισμού μεταξύ τους.

Έτσι, η αναθέτουσα αρχή μπορεί να χρησιμοποιεί αρκετές τεχνικές για την σύγκριση και στάθμιση των επιμέρους διαφορετικών κριτηρίων (συγκριτικοί πίνακες, σχετική στάθμιση, συντελεστές βαρύτητας κ.α.), υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι θεμελιώδεις αρχές του ενωσιακού δικαίου και οι γενικές αρχές του δικαίου των δημοσίων συμβάσεων, όπως αυτές καθορίζονται στο άρθρο 18 του ν. 4412/2016. Τέλος, και σε σχέση με τους συντελεστές βαρύτητας των προβλεπόμενων κριτηρίων, οι αναθέτουσες αρχές οφείλουν να τους καθορίζουν και να τους δημοσιεύουν εγκαίρως, δηλαδή ήδη με την διακήρυξη, προκειμένου οι διαγωνιζόμενοι να ενημερώνονται για

αυτά κατά την κατάρτιση των προσφορών τους. **Δεν επιτρέπεται συνεπώς η κατά το πρώτον θέσπιση συντελεστών βαρύτητας κατά την αξιολόγηση των προσφορών, χωρίς να έχει περιληφθεί σχετική πρόβλεψη στην διακήρυξη.**

Είναι δε αυτονόητο ότι η ως άνω αυστηρώς οριοθετημένη ευχέρεια της αναθέτουσας αρχής ισχύει μέχρι την έκδοση της προβλεπόμενης στην παρ. 11Α (α) του άρθρου 86 του ν. 4412/2016, Υπουργικής Απόφασης. **Από την έκδοση ή την έναρξη ισχύος της ως άνω Υπουργικής Απόφασης οι αναθέτουσες αρχές θα δεσμεύονται και ως προς τα προβλεπόμενα σε αυτήν κριτήρια ανάθεσης και ως προς την στάθμισή τους και τους προβλεπόμενους συντελεστές βαρύτητας για την εκτίμησή τους.**

ΕΡΩΤΗΜΑ 4^ο: Μετά την θέση σε ισχύ του ν. 4412/2016 διατηρήθηκαν σε ισχύ, μεταξύ άλλων, οι διατάξεις του άρθρου 100 του ν. 3669/2008, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, που ρυθμίζουν τα των τάξεων και κατηγοριών του Μητρώου Εργοληπτικών Επιχειρήσεων. Μεταξύ δε των διατάξεων του άρθρου 100 ν. 3669/2008 περιλαμβάνεται και η παράγραφος 8 (α) αυτού με την οποία καθορίζεται η ελάχιστη στελέχωση με τεχνικούς εγγεγραμμένους στο Μ.Ε.Κ. που απαιτείται για την κατάταξη μίας εργοληπτικής επιχείρησης στην τέταρτη, πέμπτη, έκτη και εβδομή τάξη του Μ.Ε.ΕΠ. Παρά το γεγονός ότι οι εν λόγω διατάξεις προβλέπουν ρητώς τις ελάχιστες απαιτήσεις στελέχωσης για κάθε μία από τις ανωτέρω τάξεις του Μ.Ε.ΕΠ. κατά τα τελευταία έτη έχει παρατηρηθεί εντόνως το φαινόμενο της δημοπράτησης συμβάσεων δημοσίων έργων - από διαφορετικές αναθέτουσες αρχές - στα τεύχη δημοπράτησης των οποίων περιλαμβάνονται όροι οι οποίοι δεν συμμορφώνονται με τις σχετικές προβλέψεις του νόμου. Ειδικότερα έχει παρατηρηθεί ότι ορισμένες αναθέτουσες αρχές περιλαμβάνουν ως κριτήριο της ελάχιστης απαιτούμενης τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας των διαγωνιζόμενων προς συμμετοχή τους στον Διαγωνισμό την ελάχιστη στελέχωση αυτών. Η αιτούμενη όμως στελέχωση πολλές φορές παρεκκλίνει και είναι διάφορη της αντίστοιχης προβλεπόμενης από το άρθρο 100 παρ. 8 (α) του ν. 3669/2008 (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 107 του Ν.4199/2013), προβλέποντας αυξημένες απαιτήσεις στελέχωσης. Παρατηρούνται δε διάφορες παραλλαγές στελέχωσης ανά αναθέτουσα αρχή και διαγωνισμό. Η παρέκκλιση δε αυτή των τευχών δημοπράτησης από τις προβλέψεις του νόμου σχετικά με την στελέχωση των ενδιαφερόμενων να συμμετάσχουν εργοληπτικών επιχειρήσεων καθιστά τους σχετικούς όρους και κατ' επέκταση τις σχετικές διακηρύξεις πλημμελείς και ακυρωτέες. Και τούτο καθώς με την εισαγωγή απαιτήσεων στελέχωσης οι οποίες βαίνουν πέραν του νόμου, παραβιάζονται οι αρχές της

ίσης μεταχείρισης και περιορίζεται αδικαιολόγητα ο ανταγωνισμός δοθέντος ότι εργοληπτικές επιχειρήσεις οι οποίες διαθέτουν την ελάχιστη απαιτούμενη κατά το ν. 3669/2008 στελέχωση για την τάξη στην οποία είναι εγγεγραμμένες εμποδίζονται να συμμετάσχουν ή καθίσταται ιδιαίτερα δυσχερής η συμμετοχή τους στους εν λόγω διαγωνισμούς. Πέραν δε της ως άνω στρέβλωσης του ανταγωνισμού, η παρέκκλιση αυτή από τις διατάξεις του νόμου έχει ως αποτέλεσμα και σημαντικές καθυστερήσεις στην δημοπράτηση και κατ' αποτέλεσμα στην παραγωγή των δημοσίων έργων. Και τούτο καθώς οι μη νομίμως αποκλειόμενες από το να συμμετάσχουν εργοληπτικές επιχειρήσεις εξασκούν τα νόμιμα δικαιώματά τους (άσκηση προσφυγών ενώπιον της ΑΕΠΠ και αιτήσεων αναστολής ενώπιον των αρμοδίων διοικητικών δικαστηρίων) με ότι αυτό συνεπάγεται για την εξέλιξη του διαγωνισμού (καθυστερήσεις της διαγωνιστικής διαδικασίας, ματαίωση και εκ νέου προκήρυξη διαγωνισμών κ.λπ.). Δοθέντος λοιπόν ότι δεν φαίνεται να υφίσταται ενιαία κατανόηση και αντιμετώπιση από τις αναθέτουσες αρχές του ζητήματος της ελάχιστης στελέχωσης των διαγωνιζομένων ως κριτηρίου τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας και λαμβάνοντας υπόψη τις σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις που αυτό έχει στον ανταγωνισμό και στην ακριβόχρονη ολοκλήρωση των διαγωνιστικών διαδικασιών θεωρούμε αναγκαία την έκδοση εγκυκλίου ή και κατευθύνσεων σχετικά με την εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων από τις αναθέτουσες αρχές στο πλαίσιο των διαδικασιών ανάθεσης συμβάσεων δημοσίων έργων.

Φορέας Υποβολής: Διεύθυνση Μητρώων (Δ24) Υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

1. Το ως άνω θέμα δεν περιέχει ερώτημα σχετικά με την εφαρμογή του νέου νόμου, αλλά σχολιάζει τα κακώς κείμενα του συστήματος εισαγωγής ρητρών τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας σε προκηρύξεις δημοσίων έργων που, υπό προϋποθέσεις, καταστρατηγούν τις ισχύουσες διατάξεις και δημιουργούν συνθήκες αδιαφάνειας και άνισης μεταχείρισης των υποψηφίων.

Πιο συγκεκριμένα, στις διατάξεις των άρθρων 73 επ. του Ν. 4412/2016 καθορίζονται τα κριτήρια ποιοτικής επιλογής για την ανάθεση όλων των ειδών δημοσίων συμβάσεων. Ειδικότερα στο άρθρο 75 του νόμου προσδιορίζονται τα γενικά κριτήρια επιλογής τα οποία ισχύουν για όλα τα είδη των συμβάσεων ενώ στο άρθρο 76 εξειδικεύονται τα κριτήρια επιλογής σε διαδικασίες σύναψης δημόσιας σύμβασης έργου.

2. Είναι γεγονός ότι τα φαινόμενα που αναφέρει η υποβάλλουσα το ερώτημα είχαν παρατηρηθεί σε πάρα πολλούς διαγωνισμούς κυρίως σε διαγωνισμούς που διενεργούνταν

από Δήμους και Περιφέρειες. Για το σκοπό αυτό, ο Ν 4782/2016 θέτει, με το άρθρο 24, που ισχύει από 1.6.2021 και αντικατέστησε το άρθρο 76 του Ν. 4412/2016, φραγμούς στις αυθαιρεσίες των αναθετουσών αρχών εισάγοντας κριτήρια επιλογής για τις δημόσιες συμβάσεις ανάλογα με τη φύση του έργου από το ΜΗ.Ε.Ε.ΔΕ του Π.Δ. 71/2019 που αντικαθιστά το ΜΕΕΠ προβλέποντας στην παρ. 3 ότι:

«3. Για τη συμπερίληψη στα έγγραφα της σύμβασης απαιτήσεων οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας, καθώς και τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας, πέραν των προβλεπόμενων στο π.δ. 71/2019 (Α` 112), για την εγγραφή και κατάταξη σε τάξη των οικείων μητρώων, αντίστοιχου προϋπολογισμού και κατηγορίας έργου, οι αναθέτουσες αρχές οφείλουν προηγουμένως να ζητούν γνωμοδότηση του αρμόδιου τεχνικού συμβουλίου της Γενικής Γραμματείας Υποδομών. Το τελευταίο εντός της ταχθείσας από την αναθέτουσα αρχή προθεσμίας, η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη των τριάντα (30) ημερών, ελέγχει εάν οι απαιτήσεις που ζητούνται από την αναθέτουσα αρχή να συμπεριληφθούν στα έγγραφα της σύμβασης δικαιολογούνται από τη φύση της σύμβασης, σχετίζονται και είναι ανάλογες προς το αντικείμενό της. Η διαδικασία του προηγούμενου εδάφιου δεν απαιτείται στις περιπτώσεις που η διαγωνιστική διαδικασία διενεργείται βάσει εγκεκριμένου από την ΕΑΑΔΗΣΥ υποδείγματος διακήρυξης, χωρίς τη συμπερίληψη οιασδήποτε άλλου προσθετού όρου.

Με απόφαση του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών δίδονται κατευθύνσεις και οδηγίες προς τις αναθέτουσες αρχές και εξειδικεύεται η εφαρμογή των κριτηρίων χρηματοοικονομικής επάρκειας και τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας, ανάλογα με το μέγεθος, τη φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του αντικειμένου της σύμβασης, έτσι ώστε να τηρούνται οι αρχές της αναλογικότητας της διαφάνειας, της ίσης μεταχείρισης και της αποφυγής των διακρίσεων. Με σύμφωνη γνώμη του τεχνικού συμβουλίου της αναθέτουσας αρχής ή του κατά περίπτωση αρμόδιου τεχνικού συμβουλίου, μπορεί η αναθέτουσα αρχή αιτιολογημένα να αποφασίζει την παρέκκλιση από την ανωτέρω απόφαση.»

3. Επομένως, υπό την ισχύ του νέου άρθρου 76 του Ν. 4412/2016, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 24 του Ν. 4412/2016 και ισχύει από 1.6.2021, προβλέπονται, για τη θεραπεία των προβλημάτων που επισημαίνει η ερωτώσα υπηρεσία, α) η έκδοση απόφασης του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών με την οποία θα δίνονται κατευθύνσεις και οδηγίες στις αναθέτουσες αρχές ως προς τα κριτήρια χρηματοοικονομικής επάρκειας και τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας ανάλογα με τη φύση του έργου ώστε να τηρούνται οι αρχές της αναλογικότητας, διαφάνειας και ίσης

μεταχείρισης και β) η προηγούμενη γνωμοδότηση του Τεχνικού Συμβουλίου της Γενικής Γραμματείας Υποδομών, προκειμένου να συμπεριληφθούν στα έγγραφα της σύμβασης απαιτήσεις χρηματοοικονομικής επάρκειας και τεχνικής και επαγγελματικής ικανότητας πέραν των οριζόμενων στο Π.Δ. 71/2019 ή να εισαχθούν παρεκκλίσεις από το περιεχόμενο της άνω απόφασης του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών.

ΕΡΩΤΗΜΑ 5ο: Για τα έργα των οποίων οι διαγωνιστικές διαδικασίες ολοκληρώθηκαν πριν την 01-06-2021 και η σύμβαση θα υπογραφεί μετά την 01/06/2021, οι εγγυητικές επιστολές καλής εκτέλεσης υπολογίζονται επί της εκτιμώμενης αξίας ή επί του ποσού της σύμβασης;

Φορέας Υποβολής: ΓΕΝ/Γ4 (Δ/ΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ)

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

1. Σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 72 Ν. 4412/2016, ως τούτο τροποποιήθηκε με το άρθρο 21 Ν. 4782/2021 και ισχύει:

«4. Οι αναθέτουσες αρχές ζητούν από τον ανάδοχο της σύμβασης να παράσχει «εγγύηση καλής εκτέλεσης», σε ποσοστό επί της εκτιμώμενης αξίας της σύμβασης ή του τμήματος της σύμβασης, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται τα δικαιώματα προαίρεσης. Το ποσοστό αυτό καθορίζεται για τις προμήθειες και τις υπηρεσίες σε τέσσερα τοις εκατό (4%) και για τα έργα και τις μελέτες σε πέντε τοις εκατό (5%). Η εγγύηση καλής εκτέλεσης κατατίθεται μέχρι και την υπογραφή του συμφωνητικού.

Η εγγύηση καλής εκτέλεσης καταπίπτει υπέρ της αναθέτουσας αρχής στην περίπτωση παραβίασης, από τον ανάδοχο, των όρων που ορίζονται στη σύμβαση. Οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να μην απαιτούν εγγύηση καλής εκτέλεσης για συμβάσεις εκτιμώμενης αξίας ίσης ή κατώτερης από το ποσό των τριάντα χιλιάδων (30.000) ευρώ. Σε περίπτωση τροποποίησης της σύμβασης κατά το άρθρο 132, περί τροποποίησης συμβάσεων κατά τη διάρκειά τους, η οποία συνεπάγεται αύξηση της συμβατικής αξίας, η αναθέτουσα αρχή οφείλει να απαιτεί από τον ανάδοχο να καταθέσει μέχρι και την υπογραφή της τροποποιημένης σύμβασης, συμπληρωματική εγγύηση καλής εκτέλεσης το ύψος της οποίας ανέρχεται σε ποσοστό τέσσερα τοις εκατό (4%) για τις προμήθειες και υπηρεσίες και σε ποσοστό πέντε τοις εκατό (5%) για τα έργα και τις μελέτες, επί του ποσού της αύξησης της αξίας της σύμβασης.

Η εγγύηση καλής εκτέλεσης της σύμβασης καλύπτει συνολικά και χωρίς διακρίσεις την εφαρμογή όλων των όρων της σύμβασης και κάθε απαίτηση της αναθέτουσας αρχής ή του κυρίου του έργου έναντι του αναδόχου.

Για τις δημόσιες συμβάσεις προμηθειών, ο χρόνος ισχύος της εγγύησης καλής εκτέλεσης πρέπει να είναι μεγαλύτερος από τον συμβατικό χρόνο φόρτωσης ή παράδοσης, για το διάστημα που θα ορίζεται στα έγγραφα της σύμβασης. Για τις δημόσιες συμβάσεις έργων, ο χρόνος ισχύος της εγγύησης καλής εκτέλεσης πρέπει να είναι μεγαλύτερος κατά τρεις (3) τουλάχιστον μήνες από το άθροισμα της συμβατικής προθεσμίας, της οριακής προθεσμίας και του χρόνου υποχρεωτικής συντήρησης του έργου, σύμφωνα με το άρθρο 171 και τα έγγραφα της σύμβασης.

Με απόφαση του Υπουργού Υποδομών και Μεταφορών μπορεί για τις συμβάσεις έργων, μελετών και παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών να καθορίζεται όριο ποσοστού έκπτωσης, πάνω από το οποίο ο ανάδοχος είναι υποχρεωμένος να προσκομίζει, επιπλέον της εγγύησης καλής εκτέλεσης των προηγούμενων παραγράφων, πρόσθετη εγγύηση, κλιμακωτά αυξανόμενη βάσει του ποσοστού έκπτωσης».

Σύμφωνα με την παρ. 3 του άρθρου 142 του Ν.4782/2021, η έναρξη ισχύος της ανωτέρω τροποποιητικής διατάξεως, μη υπαγόμενης στις περιπτώσεις των προηγούμενων παραγράφων του εν λόγω άρθρου 142, ορίστηκε την 1^η Ιουνίου 2021.

2. Όπως είναι γνωστό και σύμφωνο προς την πάγια νομολογία, η διακήρυξη του διαγωνισμού αποτελεί το κανονιστικό πλαίσιο του διαγωνισμού και ως κανονιστική πράξη, δεσμεύει με τους όρους της, τόσο τους τρίτους προς τους οποίους απευθύνεται, όσο και την ίδια την αναθέτουσα αρχή η οποία υποχρεούται να εφαρμόζει τα όσα ορίζονται σε αυτή (τη διακήρυξη). Συναφώς επιβάλλεται να προσδιορίζονται επακριβώς στη διακήρυξη τα προς συμμετοχή στον διαγωνισμό απαιτούμενα προσόντα και τα υποβλητέα κατά την διαγωνιστική διαδικασία και μέχρι την υπογραφή του συμφωνητικού δικαιολογητικά και λοιπά στοιχεία, όπως τούτα προβλέπονται στη διακήρυξη, τέτοιο δε στοιχείο συνιστά και η προβλεπόμενη ειδικώς «εγγύηση καλής εκτέλεσης».

Σκοπός της ενιαίας εφαρμογής των όρων της διακήρυξης και της τήρησης των αρχών της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας, είναι η διαμόρφωση ενός ασφαλούς κανονιστικού πλαισίου, εντός του οποίου θα διεξαχθεί ο διαγωνισμός και η αποφυγή αδικαιολόγητων αιφνιδιασμών των οικονομικών φορέων και υποψηφίων αναδόχων, οι οποίοι απαιτείται εκ των προτέρων να γνωρίζουν ασφαλώς και με ακρίβεια τις προβλεπόμενες απαιτήσεις και ειδικούς όρους, βάσει των οποίων διαμορφώνουν και υποβάλλουν την προσφορά

τους. Κατά πάγια δε νομολογία του ΣτΕ και του ΕΣ , κάθε απόκλιση από τους όρους της διακήρυξης αποτελεί παραβίαση της αρχής της ισότητας των διαγωνιζομένων. Κατά συνέπεια, τυχόν παράβαση ουσιώδους όρου της διακήρυξης, και απαίτηση μη ερειδόμενη σε όρο αυτής, ως τέτοιου νοούμενου και του ειδικού όρου περί εγγυητικής καλής εκτέλεσης, κατά τη συνομολόγηση της σύμβασης που καταρτίζεται μετά τη διενέργεια του διαγωνισμού (αλλά και κατά το στάδιο εκτέλεσης αυτής), καθιστά μη νόμιμη τη σχετική διαδικασία και επάγεται ακυρότητα.

Δεδομένων των ανωτέρω, εφόσον στη Διακήρυξη ρητώς και με συγκεκριμένο όρο αυτής προβλέπεται η προσκόμιση εγγυητικής επιστολής καλής εκτέλεσης, υπολογιζόμενης επί του ποσού της σύμβασης, τέτοια είναι αποδεκτή και επιφέρει έννομες συνέπειες.

3. Ειδικώς για τις διακηρύξεις η δημοσίευση των οποίων έλαβε χώρα πριν την 01.06.2021, αλλά μετά την 09.03.2021, οπότε δημοσιεύθηκε ο Ν. 4782/2021, η διάταξη του άρθρου 21 του οποίου τροποποίησε τον τρόπο υπολογισμού της απαιτούμενης εγγύησης καλής εκτέλεσης και όρισε τούτη υπολογιζόμενη με βάση την εκτιμώμενη αξία της σύμβασης χωρίς τα δικαιώματα προαίρεσης και δη με έναρξη ισχύος την 01.06.2021, λεκτέα τα εξής:

Ο κανόνας που θέτει η διάταξη του άρθρου 21 Ν. 4782/2021, συνιστά κανόνα ουσιαστικού δικαίου, ο οποίος ρυθμίζει δικαιώματα και υποχρεώσεις όσων καταλαμβάνονται από το πεδίο εφαρμογής του, δηλαδή το δικαίωμα του αναδόχου προς υπογραφή της σύμβασης με την προϋπόθεση της πλήρωσης της αντίστοιχης υποχρέωσής του να προσκομίσει την νόμιμη εγγύηση καλής εκτέλεσης, όπως στη διακήρυξη ορίζεται. Εξάλλου, οι διατάξεις της διακήρυξης, οι οποίες διέπουν τον διαγωνισμό, περιέχουν ειδικές ρυθμίσεις που είναι υποχρεωτικά εφαρμοστέες και υπερισχύουν κάθε αντίθετης ρύθμισης (βλ. ΣτΕ 1502/2003, ΣτΕ ΕΑ 16/2005, 977/2004, ΔΕφΑθ 2277/2014, ΔΕφΑθ αναστ. 895/2012) ως ειδικότερες και αφορώσες το συγκεκριμένο διαγωνισμό.

Επομένως, με βάση τα ανωτέρω διαλαμβανόμενα, εκτιμούμε ότι στην εξεταζόμενη τούτη περίπτωση διακηρύξεων με ημερομηνία δημοσίευσης από 10.3.2021 έως και 31.05.2021, και εφόσον με ειδικό όρο προβλέπεται ότι, ως βάση υπολογισμού του ύψους της εγγύησης καλής εκτέλεσης, λαμβάνεται η αξία της σύμβασης, απαιτητή και συναφώς αποδεκτή είναι η εγγύηση καλής εκτέλεσης ούτως υπολογιζόμενη, με βάση τον ειδικό τούτο όρο της διακήρυξης. Και τούτο διότι ο ειδικός αυτός όρος της διακήρυξης έχει τεθεί ως ουσιώδης, προ της έναρξεως ισχύος της νέας διάταξης του άρθρου 72 ν.4412/2016 (1.6.2021) και είναι υποχρεωτικά εφαρμοστέος και υπερισχύει

κάθε άλλης ρύθμισης, όπως προαναφέρεται. Αντίθετη εκδοχή θα συνεπαγόταν ουσιαστικά αναδρομική ισχύ της εν λόγω διάταξης του άρθρου 21 ν. 4782/2021, ήτοι η ισχύς αυτής προ της 01.06.2021 και αναγόμενη στον χρόνο δημοσίευσης της διακήρυξης η οποία συνιστά το κανονιστικό πλαίσιο, κάτι το οποίο έρχεται προφανώς σε αντίθεση με τη βούληση του νομοθέτη, ο οποίος όρισε συγκεκριμένη έναρξη ισχύος (01.06.2021) και εισάγει δυσμενή εξέλιξη σε βάρος του αναδόχου με μονομερή τροποποίηση όρου της Διακήρυξης, χωρίς ευθεία νομοθετική πρόβλεψη.

Η ενδεχόμενη γενική παραπομπή και μόνον της διακήρυξης στον Ν. 4782/2021, ως εφαρμοστέα νομοθεσία, δεν συνεπάγεται εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 21 αυτού, της οποίας η ισχύς άρχεται μεταγενεστέρως της δημοσίευσης της διακήρυξης στην εν λόγω περίπτωση (δημοσίευση από 10.3.2021 – 31.5.2021), αλλά νοείται η παραπομπή στις διατάξεις του νόμου αυτού, ως ισχύουν κατά το χρόνο δημοσίευσης της διακήρυξης. Εξάλλου σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο της παρ. 4 του άρθρου 72 ν. 4412/2021, με ΥΑ μπορεί να καθορίζεται όριο ποσοστού έκπτωσης, πάνω από το οποίο ο ανάδοχος είναι υποχρεωμένος να προσκομίζει, επιπλέον της εγγύησης καλής εκτέλεσης των προηγούμενων παραγράφων, πρόσθετη εγγύηση, κλιμακωτά αυξανόμενη βάσει του ποσοστού έκπτωσης, προς διασφάλιση του ΚτΕ σε τέτοιες περιπτώσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Ως βάση υπολογισμού του ποσού της εγγύησης καλής εκτέλεσης λαμβάνεται ό,τι προβλέπεται με ειδικό όρο της διακήρυξης, η οποία συνιστά το κανονιστικό πλαίσιο – κατά τα χρησιμοποιούμενα πρότυπα τεύχη της ΕΑΑΔΗΣΥ, ανεξαρτήτως του χρόνου υπογραφής της σχετικής σύμβασης.

ΕΡΩΤΗΜΑ 6^ο: Ερωτάται αν έχει εφαρμογή το άρθρο 88 του Ν.4412/16 όπως τροποποιήθηκε με τον 4782/21 σχετικά με τις ασυνήθιστα χαμηλές προσφορές, σε διαγωνισμό που εκκίνησε (ήτοι η Διακήρυξη δημοσιεύτηκε) πριν την 01-06-2021 αλλά αποσφραγίζεται μετά την 1-06-2021 (σημειωτέον ότι εν προκειμένω η Διακήρυξη συντάχθηκε βάσει της προγενέστερης πρότυπης Διακήρυξης, προσαρμοσμένη σύμφωνα με το 2339/16-04-2021 έγγραφο της ΕΑΑΔΗΣΥ). Πιο συγκεκριμένα, αν έχει την υποχρέωση η αναθέτουσα αρχή να καλέσει τον/τους οικονομικούς φορείς των οποίων η προσφορά εμφανίζει απόκλιση >10% του μ.ο. του συνόλου των εκπτώσεων των παραδεκτών προσφορών, να παρέχουν εξηγήσεις ακολουθώντας την διαδικασία που προβλέπεται στο άρθρο 88 όπως ισχύει σήμερα.

Φορέας Υποβολής: Αν. Προϊστ. Δ/σης Περιβάλλοντος Υπ. Δόμησης & Τ.Υ. Δήμου Ευρώτα

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

1. Στην παρ. 1 του άρθρου 88 του Ν 4412/2016, όπως ισχύει μετά την αντικατάστασή του με το άρθρο 32 του Ν 4782/2021 ορίζονται τα εξής:

«Όταν οι προσφορές φαίνονται ασυνήθιστα χαμηλές σε σχέση με τα έργα, τα αγαθά ή τις υπηρεσίες, οι αναθέτουσες αρχές απαιτούν από τους οικονομικούς φορείς να εξηγήσουν την τιμή ή το κόστος που προτείνουν στην προσφορά τους, εντός αποκλειστικής προθεσμίας είκοσι (20) ημερών από την κοινοποίηση της πρόσκλησης της αναθέτουσας αρχής. Αν οικονομικός φορέας δεν ανταποκριθεί στη σχετική πρόσκληση της αναθέτουσας αρχής εντός της άνω προθεσμίας και δεν υποβάλλει εξηγήσεις, η προσφορά του απορρίπτεται ως μη κανονική και καταπίπτει υπέρ της αναθέτουσας αρχής η εγγυητική επιστολή συμμετοχής.»

Κατά την ως άνω παράγραφο εναπόκειται στην αρμοδιότητα της αναθέτουσας αρχής να κρίνει αν οι υποβληθείσες (ή κάποιες από τις υποβληθείσες) προσφορές σε διαδικασίες ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων έργων, προμηθειών ή υπηρεσιών φαίνονται ασυνήθιστα χαμηλές, οπότε ζητά να υποβάλουν εξηγήσεις (αιτιολόγηση) και αν δεν τις προσκομίσουν εντός αποκλειστικής προθεσμίας 20 ημερών, ή αν οι υποβληθείσες δεν γίνουν δεκτές από την αναθέτουσα αρχή, ο υποψήφιος αποκλείεται (και παράλληλα καταπίπτει η εγγυητική επιστολή συμμετοχής αν δεν υποβλήθηκε αιτιολόγηση εντός της ταχθείσας προθεσμίας). Η σχετική παράγραφος δεν διαφέρει από την προϊσχύσασα ως προς το ζήτημα της αρμοδιότητας της αναθέτουσας αρχής να κρίνει η ίδια αποκλειστικά, αν κάποιες προσφορές φαίνονται ασυνήθιστα χαμηλές.

2. Περαιτέρω όμως, με το ως άνω άρθρο 32 του Ν. 4782/2021 προστέθηκε παρ. 5^α στο άρθρο 88, κατά την οποία, **ειδικά στις δημόσιες συμβάσεις έργων, μελετών, παροχής τεχνικών και λοιπών συναφών επιστημονικών υπηρεσιών**, ως ασυνήθιστα χαμηλές προσφορές, τεκμαίρονται, σε κάθε περίπτωση, όσες από τις υποβαλλόμενες προσφορές εμφανίζουν απόκλιση μεγαλύτερη των δέκα (10) ποσοστιαίων μονάδων από τον μέσο όρο του συνόλου των εκπτώσεων των παραδεκτών προσφορών που υποβλήθηκαν, οπότε στην περίπτωση αυτή είναι υποχρεωτική για την αναθέτουσα αρχή η πρόσκληση προς τους διαγωνιζόμενους για αιτιολόγηση των προσφορών τους. Η αναθέτουσα αρχή μπορεί εξ άλλου να κρίνει ότι συνιστούν ασυνήθιστα χαμηλές προσφορές και προσφορές με μικρότερη ή καθόλου απόκλιση από το ως άνω όριο και να ζητήσει αιτιολόγηση (προαιρετική η κρίση αυτή για την αναθέτουσα αρχή).

Εξ άλλου, αν γίνουν δεκτές οι εξηγήσεις των υποψηφίων, αυτές μετατρέπονται σε συμφωνίες που τον δεσμεύουν κατά την εκτέλεση της σύμβασης.

Οι νέες διατάξεις του άρθρου 88 εφαρμόζονται, σύμφωνα με το άρθρο 142 του Ν 4782/2021, από τις 1-6-2021 και εφεξής.

3. Παρατηρούμε σχετικά, ότι στο Πρότυπο Τεύχος Προκήρυξης, που εκδόθηκε από την ΕΑΑΔΗΣΥ στις 3-6-2021, περιγράφεται, στο άρθρο 4.1 και υπό την περ. η', η διαδικασία ελέγχου των ΥΧΠ και επισημαίνεται η εφαρμογή των νέων διατάξεων του Ν 4782/2021. Τούτο προφανώς κατ' εφαρμογή των αρχών της διαφάνειας και ίσης μεταχείρισης, δεδομένου ότι πρέπει οι διαγωνιζόμενοι να γνωρίζουν εκ των προτέρων, κατά τη σύνταξη των οικονομικών τους προσφορών, την εφαρμογή αυτών των διατάξεων και το ενδεχόμενο να κληθούν προς αιτιολόγηση αν οι προσφορές τους υπερβούν το όριο που τίθεται στο νόμο.

Επομένως δεν χωρεί αμφιβολία ότι στις προκηρύξεις των έργων που δημοσιεύονται κατ' εφαρμογή του νέου προτύπου, στο οποίο υπάρχει επισήμανση της εφαρμογής των νέων διατάξεων, αυτές εφαρμόζονται και επομένως αν εμφανιστούν προσφορές οι οποίες αποκλίνουν πέραν του 10% του μέσου όρου των παραδεκτών προσφορών πρέπει να ζητηθεί υποχρεωτικά η αιτιολόγησή τους, ενώ μπορεί επίσης να ζητηθεί αιτιολόγηση, κατά την κρίση της αναθέτουσας αρχής, ακόμα και όταν δεν πληρούται αυτή η προϋπόθεση.

4. Περαιτέρω στους διαγωνισμούς που προκηρύχθηκαν με βάση το προϊσχύσαν νομοθετικό πλαίσιο, δεν υφίστανται κριτήρια χαρακτηρισμού κάποιων προσφορών ως υπερβολικά χαμηλών και εναπόκειται στην κρίση της αναθέτουσας αρχής, επομένως, μπορεί αυτή να χαρακτηρίσει κατά την κρίση της κάποιες προσφορές ως υπερβολικά χαμηλές και να ζητήσει αιτιολόγηση, χρησιμοποιώντας ό,ποια κριτήρια προκρίνει η ίδια.

Εξ άλλου αν προκύπτει ότι σε προκήρυξη που δημοσιεύτηκε πριν τη 1-6-2021 (ή και σε έγγραφο της αναθέτουσας αρχής που συμπληρώνει την προκήρυξη και τα συμβατικά τεύχη και δημοσιεύτηκε πριν από το διαγωνισμό) περιλαμβάνεται μεταξύ των εφαρμοστέων διατάξεων και το άρθρο 32 του Ν 4782/2021, θα μπορούσε να θεωρηθεί **υποχρεωμένη** η αναθέτουσα αρχή να εφαρμόσει τις νέες διατάξεις, δηλαδή να καλέσει υποχρεωτικά για αιτιολόγηση όσους υποψήφιους απέχουν περισσότερες από 10 ποσοστιαίες μονάδες από τον μέσο όρο των προσφορών (ανεξάρτητο είναι το ζήτημα στην περίπτωση αυτή αν ο σχετικός όρος της προκήρυξης θα μπορούσε, ενδεχομένως, να προσβληθεί με προδικαστική προσφυγή, επί τω λόγω ότι εσφαλμένως θεωρήθηκαν ως εφαρμοστέες διατάξεις οι οποίες δεν είχαν ακόμα αρχίσει να ισχύουν).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: Η εφαρμογή των νέων διατάξεων του άρθρου 88 του Ν 4412/2016, όπως ισχύει μετά την αντικατάστασή του από το άρθρο 32 του Ν 4782/2021, είναι **υποχρεωτική** όταν έχει χρησιμοποιηθεί το νέο πρότυπο προκήρυξης της ΕΑΑΔΗΣΥ στο οποίο υπάρχει ρητή αναφορά περί της εφαρμογής των νέων διατάξεων ή ακόμα και αν τυχόν ρητά επιβάλλεται η εφαρμογή του άρθρου 32 του Ν 4782/2021 σε διαγωνισμούς στους οποίους χρησιμοποιήθηκε το προηγούμενο πρότυπο (το οποίο προσαρμόστηκε με πρωτοβουλία της αναθέτουσας αρχής).

Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, ο χαρακτηρισμός κάποιων προσφορών ως υπερβολικά χαμηλών γίνεται κατά την κρίση της αναθέτουσας αρχής και με τα κριτήρια που η ίδια προκρίνει (και με τα οποία αιτιολογεί την απόφασή της αυτή). Επομένως, παρότι δεν υποχρεούται, δεν κωλύεται πάντως η αναθέτουσα αρχή να κρίνει κάποιες προσφορές ως υπερβολικά χαμηλές, χρησιμοποιώντας (και) το κριτήριο που περιλαμβάνεται στη νέα διάταξη της παρ. 5^α του άρθρου 88, ανεξαρτήτως αν η προκήρυξη εφαρμόζει το προϊσχύσαν ή το νέο πλαίσιο του Ν 4782/2021.

Ο Συντονιστής

Τα μέλη

Ψηφιακά υπογεγραμμένο
από CHRISTOS MITKIDIS
Ημερομηνία: 2021.07.19
13:26:52 EEST

Χρήστος Μητκίδης

Αθανάσιος Τσιρωνάς

Ψηφιακά υπογεγραμμένο από
GEORGIOS KROKIDAS
Ημερομηνία: 2021.07.23
11:24:06 EEST

Γεώργιος Κροκίδας

Χρήστος Στεφάνου

Digitally signed by NATALIA
CHASAPODIMOU
Date: 2021.07.16 15:29:15
EEST

Ναταλία Χασαποδήμου